

Diàlegs amb la natura

La natura i la seva relació amb els sentiments es troba a la gènesi creativa d'alguns artistes actuals / 2

El 'lied' català

Redescobrir i divulgar el 'lied' català és el màxim objectiu d'un cicle de concerts / 6

Barça i economia

Ernest Lluch desvela les possibilitats econòmiques del Barça i els defectes de la gestió de Josep Lluís Núñez / 8

Espinàs

SERGI PÀMIES

Espinàs deixa el diari *Avui* i, per primera vegada en molts anys, provoca un terratrèmol mediàtic semblant al que es produeix a Itàlia quan Indro Montanelli canvia de capçalera. Ràpidament, però, comencen a funcionar els mecanismes de defensa de les parts en conflicte. D'una banda, l'empresa, que es justifica amb arguments patriòtics dignes de ser exposats al museu d'Història de Catalunya. De l'altra, els lectors fidels, que han de triar entre la sorpresa i la consternació. I, finalment, la professió, que observa amb fatalitat com un dels col·laboradors que, pel seu prestigi i trajectòria, no hauria de tenir problemes, doncs també en té.

En tot aquest afer, però, hi he trobat a faltar rigor informatiu. És curiós que les claus d'una qüestió en la qual intervenen un periodista i un diari hagin d'endevenir-se entre línies. La mateixa claredat i transparència que s'exigeix als professionals de la informació és substituïda per una pràctica licita però confosa de peus de plom corporativistes i ambigües mitges veritats.

Potser seria bo aprofitar el "cas Espinàs" per reflexionar sobre les condicions de treball de molts col·laboradors de premsa, ràdio i televisió en català. No per plorar i demanar que ens subvencionin —deu nos en guard— sinó per, senzillament, poder pronunciar, sense que ens tremoli la veu, paraules com *impagament, deute, falta de respecte, mala educació* i confirmar, amb veritats incontestables, que si algú amb el tarannà de Josep Maria Espinàs es declara "dolgut amb l'empresa" deu ser perquè alguna cosa deu haver fet l'empresa i no, com comença a circular per la col·lapsada autopista de la maldiença, perquè tenia una altra oferta econòmica més sucosa.

LITERATURA**Ai carall!**

Historiadors i filòlegs comencen a trencar la conspiració de silenci que existia sobre l'erotisme a l'època medieval

LLUÍS BONADA

El claustre de l'antic convent de Sant Josep de Girona, seu de l'Arxiu Històric, exhibirà el mes que ve els dibuixos que feien els escrivans de l'Edat Mitjana en els documents notariais, com a esbarjo, o embelliment de les actes. Una part d'aquesta exposició, que recorrerà els altres arxius notariais catalans, estarà formada per dibuixos eròtics. L'exposició es titularà *Els ninots de l'escrivà*, i la secció eròtica, "Ai carall!"

En dues ocasions, l'escrivà hi incorpora una segona signatura, no pas amb l'art de la calligrafia, com era tradicional, sinó amb el de la pornografia. Amb caralls armats, els dels notaris. "Lo caray den Pere Rella, notari del Coll de Bàscara, e jo, Pere Pujades, scrivent, stant ab lo senyor en Pere Gilabert...", diu el text inclòs en un de dibuixat en un protocol del 1388. Dins de l'altre, corresponent a una notaria del segle XV, llegim, en llatí, "signo jo Pere Sitjar notari públic de Girona". Però, dins dels testicles, en comptes d'esmentar en nom del testimoni, n'esmenta un altre, que són dos: *Testicolorum mei, Pere Sitjar notari*.

Altres escrivans van dibuixar un cavaller doblement armat o bé l'instat previ a un acoblament presidit per la llegenda comminatória *Da-li fort*.

Aquesta exhibició pública de l'esperit llibertí medieval esbotzará un tros més del mur que s'havia aixecat sobre el tema de l'erotisme. Els dibuixos eròtics notariais de Girona s'exhibiran després que fossin, en part, divulgats per l'historiador Pep Vila en el llibre *Bocanulari eròtic de la llengua catalana* (1987) i pel fotògraf Josep M. Oliveras en una exposició feta a la Llibreria Universitària de Girona, fa uns quatre anys.

L'esperit llibertí medieval no és exclusiu de les notaries de les comarques gironines. L'historiador Flocel

Sabaté ha localitzat als arxius eclesiàstics de Vic l'esborrany d'una carta amorosa del XIX que comença "Nos façau murir d'amor, madona", amb un òrgan sexual femení com a embelliment de la lletra inicial i un de masculí actiu com a substitut de la lletra *d*, apostrofada davant la paraula *amor*. "A més, cal recordar", diu Sabaté, "l'exhibició en pedra de genitals de l'església de Sant Llorenç de Lleida o del temple de Banyuls de la Marenda,

a més de les escenes de masturbació femenina de la Llotja de València o l'església d'Uldecona".

També el medievalista Ramon Roselló Vaquer i el filòleg i bibliotecari Jaume Bover Pujol presenten en els tres volums de la sèrie *El sexe a Mallorca* (1992-1996) dibuixos medievals del mateix caire trobats en diferents arxius mallorquins, alguns d'ells corresponents a documents notariais.

Passa a la pàgina 4

CONTRA LA VIOLENCIA... CULTURA

LIBROS RECOMENDADOS

El dedo mágico

Roald Dahl

Solo tú puedes salvar a la Humanidad

Terry Pratchett

La ley de la calle

INFANTIL - JUVENIL ALEAGUARA

ALFAGUARA DONARÀ A JÓVENES CONTRA LA INTOLERANCIA 25 PESETAS DEL IMPORTE DE CADA LIBRO

FI DE CICLE

El raspall de les masses

XAVIER BRU DE SALA

A El sublim i el vulgar, els intel·lectuals i la cultura de masses, Jordi Busquet elabora una síntesi divulgativa i crítica del debat entre els defensors de la cultura de masses i els partidaris de la vella cultura humanística. En tant que aportació al debat, el llibre té un interès de primer ordre. El posicionament genèric de l'autor, contra l'alta cultura i les avantguardes, no li impedeix admetre les crítiques dels intel·lectuals a la cultura de masses. La cultura de masses és tot això que en diuen els intel·lectuals que la temen i se'n defensen, o quasi tot, però és la cultura dels nostres temps. I com que descriure-la des de la fortalesa no és suprimir-la, més val admetre-la i restituir-se en funció de les noves coordenades. Benjamin ja va predir canvis radicals en el concepte de cultura, i Bourdieu, el primer Bourdieu, parla d'una ruptura epistemològica que després contradiu, amb reiterat escàndol de Busquet, posicionant-se amb tota l'energia de què és capaç contra la manipulació i els traïdors que, en comptes de conformar-se amb papers secundaris dins de l'alta cultura, justifiquen la cultura de masses a canvi de trobar-hi un lloc preeminent. I ben pagat.

Entre nosaltres, Bourdieu les emprendria en primer lloc contra Terenci Moix, que després d'una lamentabilíssima traducció de *Hamlet* es va passar al circ (i, com a conseqüència, al castellà). Com que s'enyora, de la cultura i del català, perquè quan ell era jove encara no s'havien divorciat, i nosaltres som tan bona gent, li admetem les memòries al paradís de la literatura de volada i continuem fent veure que *El dia que va morir Marilyn* és molt més que una purga contra el restrenyiment moral, administrada al moment que la novel·la catalana la necessitava amb més urgència. Bourdieu, en canvi, no el deixaria viure. Però abans escometria Benet i Jornet, per haver-se passat al serial televisiu i, a sobre, haver intentat el despropòsit de proporcionar-li una moral. Com que Busquet té l'esperit científic, s'absté de penetrar en territori intel·lectual, com un *wasp* d'enfanger-se a la reserva peyotista. I els que no se'n han mogut, els que han viatjat fins a la frontera dels blancs i han tornat enrere, esveren, als gèlids campaments boreals de la reserva, tenent raó de queixar-se, però no de quedar-se en l'únic territori on és possible la queixa. Com si els sociòlegs poguessin pensar per nosaltres.

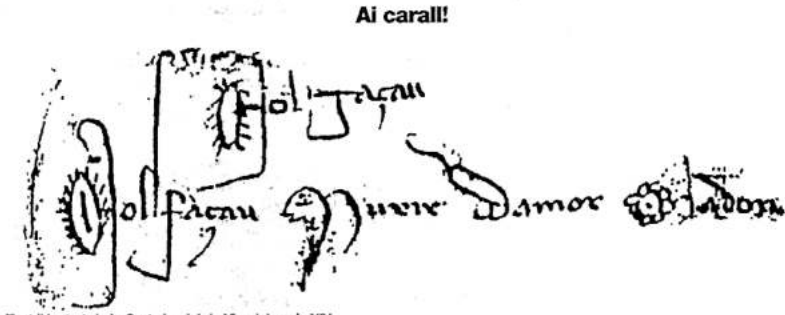
Entre les ciències toves, la sociologia és la que més es fica en camises d'onze vares (la demografia, la que menys, seguida per l'economia). La mirada sociològica es mostra superior a la intel·lectual quan descriu els fenòmens, però no s'hi pot posicionar sense deixar de ser sociològica. Si Bell guanya Canetti en potència analítica, no en penetració, quan descriuen les masses, els sociòlegs s'abstenen, tant per desconeixement com perquè els ho prohibeix la pretensió científica, de tot judici estètic. Però no per això deixen d'entrar a sac en el pensament il·lustrat, de manera que sovint no fan més que sistematitzar-lo i donar una aparença pseudocientífica a opinions a les quals no afegeixen veritat sinó valor de canvi. Passar doncs les pròpies opinions, percepcions i anàlisis pel contrast dels sociòlegs no és un mal negoci per als intel·lectuals que es vulguin mirar al mirall amb una mica menys de desconcert. Però si seguissim els consells de Busquet o del seu mestre Martin-Barbero, els territoris de l'intel·lecte creatiu deixarien d'existir quan els del descriptiu no estan en condicions de substituir-lo. No és el mateix anar a classes de realitat ben analitzada que sortir-ne per una porta diferent a la d'entrada.

La barbàrie vertical, en efecte, és el problema de la cultura de masses, però no tant la que ascendeix des del fang com, sobretot, la que va de dalt a baix. Com que han decidit fer la pilota als subordinats, els poderosos, no tenint-ne prou amb l'esport, fan servir la cultura per raspallar les sabates als senyors treballadors. Així tenen excusa per no fer cap cas d'aquest tan vil instrument.

L'escriptor Terenci Moix.

LITERATURA

Text il·lustrat de la Cort vicarial de Vic, del segle XIV.

Ve de la pàgina 1
L'estudi i la divulgació, com un fet històric més o com especialitat, de la sexualitat medieval catalana, a través de fonts literàries o documentals, van ser frenats "per la Renaixença, capellaneca, i el Noucentisme, purità i idealista", recorda Pep Vila, "èpoques esterilitzadores", diu. Aquesta esterilització s'havia estirat fins als nostres dies. L'any 1978, Joan Fuster ha de denunciar la "conspiració de silenci" que existeix encara sobre el tema de l'eroticisme. La recuperació de textos eròtics dels anys vuitanta s'ha fet amb retard, es queixen Vicent Pitarch i Lluís Gimeno en l'edició del 1988 de *Lo procés de les olives*.

"Els erudits de la Renaixença es van escandalitzar en llegir determinades obres medievals", diu el filòleg Xavier Renedo. Això explica, recorda, "l'oblit d'autors com Francesc de la Via, autor del *Llibre de fra Bernat*, i l'escassa difusió de les seves obres fins fa ben poc temps". L'historiador de la Renaixença Emili Grahit va mostrar la seva repugnància només en llegir els títols dels capítols de l'encara ara inèdit *Tractat de luxúria* (1384) del *Terç del Crestià*, catecisme enciclopèdic popular del religiós Francesc Eiximenis, un tractat de moral sexual destinat a divulgar, en català, la doctrina canònica entre els confessors. "Com correspon a un llibre religiós", diu Renedo, "Eiximenis no podia ser gaire clar en el llenguatge i per això és molt poc explícit a l'hora de parlar dels pecats de la luxúria o fins i tot de les postures pecaminoses dins del matrimoni". Xavier Renedo és autor de la primera edició filològica del *Tractat de luxúria*, presentada com a tesi l'any 1992, però les seves obligacions acadèmiques li han impedit enllestir-ne la publicació.

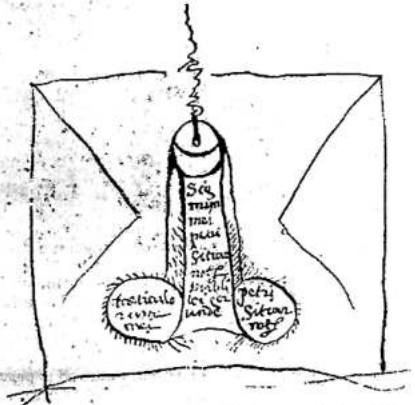
L'erudit de la Renaixença es podia escandalitzar en llegir-hi que l'Església medieval defensa les prostitutes, i el seu dret a cobrar, així com els bordells, entesos com a mal menor que en pot impedir de majors, però això no era opinió d'Eiximenis, sinó la postura clàssica de l'escolàstica, compartida per sant Agustí o sant Vicent Ferrer.

El puritanisme filològic va tenir la seva màxima expressió en Jordi Rubió i Balaguer. D'una banda parla de la "lacra evident" dels bordells medievals i de l'altra crítica que Miret i Sans divulgues "monstruositats" al llibre *Sempre han tingut bec les oques* (1905-6), llibre que recull documents sobre casos de sodomia de frares i nobles, adulteris, i el cas

Ai carall!

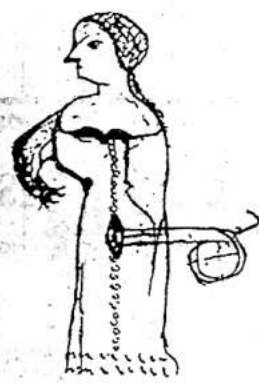
d'un bisbe incestuós amb la seva filla monja, entre d'altres. El prestigiós erudit demana que tot això quedi sepultat en la "necròpolis científica", invocant el pensament de Milà i Fontanals. Joaquim Miret i Sans va divulgar els casos perquè el "nostre renaixement literari-històric", en especial els intel·lectuals dotats d'esperit romàntic, havien estudiat l'Edat Mitjana creient que

nas i Bulbena i Tosell, dos erudits admirables enfrontats als postulats que hi imposaren els factòtums del Noucentisme, han dit Pitarch i Gimeno; homes dotats de llibertat d'esperit, els ha qualificat Pedro Càtedra. Un cop aparegut el llibre *Sempre han tingut bec...*, difícil de trobar avui a la venda, alguns arxivats, esverts, negaren a l'autor l'entrada a llurs dominis, digué el seu continuador, Jaume Riera i Sans, al pròleg d'*El cavaller i l'alcajota*, estudi i transcripció d'un dels casos destapat per Miret. La publicació extensa de processos judicials sobre qüestions luxurioses, com és ara *El cavaller i l'alcajota*, va més enllà de la recuperació de la història eròtica i entra de ple en l'estudi de la mentalitat i dels costums de la societat medieval, deixant a part el valor lingüístic. L'expressió reduccionista "Escola satírica valenciana" també és producte de la línia puritana, perquè la vetat satírica de la nostra literatura no és exclusiva dels valencians ni va formar un escola. "La literatura catalana", ha escrit Salvador Jàfer, "compta amb suficients antecedents de textos satírics per a justificar l'aparició a finals del XV a la ciutat de València d'una sèrie d'autors d'aquest terranà".

Dibuix de finals del segle XV amb la signatura de Pere Sitjar, notari de Girona.

"L'erudit de la Renaixença es podia escandalitzar en llegir-hi que l'Església medieval defensa les prostitutes"

Dibuix de finals del segle XIV (Arxiu Regne Mallorca).

els seus costums públics i privats eren superiors als d'avui. "Sempre han tingut bec les oques", comenta Miret i Sans, és a dir, l'home sempre ha tingut defectes, "mes lo bech va escurçant-se cada dia", és a dir, l'home d'abans el tenia més llarg i, per tant, tenia més defectes que el d'ara.

Curiosament, Miret i Sans forma part de la gent que s'oposà a la noucentista obra fabriana al costat de dos divulgadors de la literatura eròtica, Miquel i Pla-

nas i Bulbena i Tosell, dos erudits admirables enfrontats als postulats que hi imposaren els factòtums del Noucentisme, han dit Pitarch i Gimeno; homes dotats de llibertat d'esperit, els ha qualificat Pedro Càtedra. Un cop aparegut el llibre *Sempre han tingut bec...*, difícil de trobar avui a la venda, alguns arxivats, esverts, negaren a l'autor l'entrada a llurs dominis, digué el seu continuador, Jaume Riera i Sans, al pròleg d'*El cavaller i l'alcajota*, estudi i transcripció d'un dels casos destapat per Miret. La publicació extensa de processos judicials sobre qüestions luxurioses, com és ara *El cavaller i l'alcajota*, va més enllà de la recuperació de la història eròtica i entra de ple en l'estudi de la mentalitat i dels costums de la societat medieval, deixant a part el valor lingüístic. L'expressió reduccionista "Escola satírica valenciana" també és producte de la línia puritana, perquè la vetat satírica de la nostra literatura no és exclusiva dels valencians ni va formar un escola. "La literatura catalana", ha escrit Salvador Jàfer, "compta amb suficients antecedents de textos satírics per a justificar l'aparició a finals del XV a la ciutat de València d'una sèrie d'autors d'aquest terranà".

La nostra societat medieval, cada cop que s'aïregen els textos, apareix més i més boccaciana. "Les cartes de l'Arxiu Municipal de València que formen el segon volum de l'*Epistolari de la València Medieval* dibuixen un panorama boccaccià", diu Agustín Rubio Vela; cartes que recorden "el que sabem ja entorn de la relaxació dels costums en algunes comunicacions de frares i monges". Ho sabem des del mite d'El Comte Arnau, basat en un fet històric: les monges del monestir de Sant Joan de les Abadesses van ser exclaustrades per ser, en paraules del sant Pare, "meretrices de Venus". I des de sant Vicenç Ferrer: "Aquesta mena de persones que busquen tant el plaer no respecten parents, ni padrines, ni religioses". O bé: "Avui dia no es respecta cap llei; tot ho volen tastar, fins i tot mores i jueves, bèsties, homes amb homes; no hi ha límit". El predicador arriba a prohibir a les dones que vagin a Roma en romeria, perquè "moltes dones hi van anar verges i en van tornar putanes". Segons els fons dels arxius diocesans de Barcelona, entre finals del XII i començaments del XIV, de 64 parròquies visitades, 16 tenien rectors concubinaris.

Passa a la pàgina 5

Ai carall!

Llances catalanes

LLUÍS BONADA

Cal acabar amb l'oblit del tema del sensualisme com a factor d'una psicologia catalana col·lectiva, una de les darreres preocupacions de Vicens Vives", recorda Pep Vila. Sobretot, tenint en compte que les habilitats i atractius eròtics dels catalans han meravellat Europa, des del principi. Boccaccio fa que una donzella s'enamori fins al deliri del rei Pere II el Gran en veure'l participar en una justa a la catalana, a Palerm. El rei ha d'anar a casa seva, de nit, a consolar-la, per després maridar-la amb un jove i així evitar que mori d'amor.

Un relat anònim italià del XIII convergeix en heroi sexual Guillem de Berguedà, va descobrir Riquer. Assajat per les dones que ha seduït, se'n salva, dient: "Donne, io vi prego, per amore, che quale di voi è la più putta, mi dea in prima". Una va mirar l'altra i cap no va voler ser la primera a estomacarlo. Així es va salvar el sàtir català. Joan Fuster va descobrir que Montaigne comenta sorprès un cas "advenu à Cataloigne" d'una dona que es presenta davant la reina perquè el seu home l'obliga a fer un abús del deute conjugal.

Dibuix que apareix en un llibre d'un notari, any 1406 (Arxiu Regne de Mallorca).

La reina rebaixa, en la sentència, a només "sis cops al dia", l'obligació de la dona a assistir sexualment el marit.

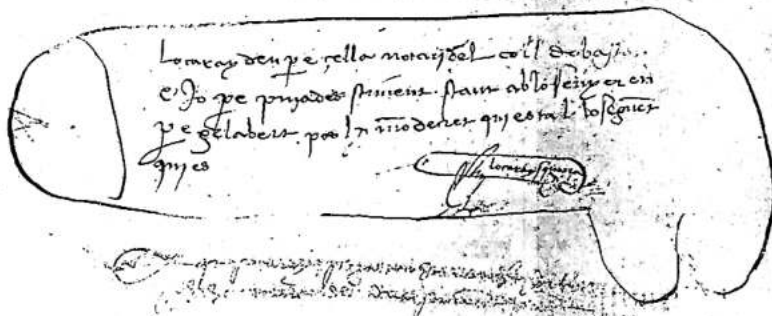
L'escriptor postboccaccià Giovanni Sercambi, ens recorda Espadaler, parla en un conte de la "llança catalana" com a símbol d'un priap descomunal.

Jordi Rubió es va escandalitzar que Balzac utilitzés Felip de Malla, home d'una biografia exemplar, com a protagonista del relat medievalitzant boccaccià "La belle Impéria", primer dels rabelsiàns *Contes drolatiques*, "abusivament i irrespectuosament". Per a la histò-

ria de la projecció eròtica exterior de la cultura catalana, és un honor que Balzac trobés ressons llibertins i eròtics, no en la vida, sinó en el nom del personatge, triat entre els que van assistir al Concili de Constança de 1414, marc històric del relat.

Gràcies a l'interès forani per la llibertat d'esperit catalana s'ha conservat el llibre anticlerical boccaccià de la *Disputa de l'ase* (1418) del mallorquí Anselm Turmeda, llibre que recorda que hi ha frares que cometen els set pecats capitals. El llibre va ser prohibit i destruït i no se'n conserva cap edició original, però sí les traduccions franceses del XVI. També es va traduir al castellà i a l'alemany.

Finalment, un dels casos exhumats per Miret i Sans, i ara novel·lat per Joan F. Mira a *Quatre qüestions d'amor*, la sodomia del darrer comte d'Empúries, Ponç-Hug, jutjada el 1311 —"pasiva", segons Miret, a diferència de la del seu germà, el frare Ramon d'Empúries, sodomita actiu— forma part de la història universal de la sexualitat medieval. L'historiador americà James A. Brundage l'ha inclòs en el seu llibre del 1993, *Sex, Law and Marriage in the Middle Ages*.

Dibuix de l'arxiu de Girona, obra del notari Francesc Vidal (1390).

Ve de la pàgina 4
Però encara queda molt per airejar. Jaume de Puig, secretari de la revista *Arxiu de Textos Catalans Antics*, troba sovint el cas del capellà concubinari en els arxius eclesiàstics. "En una carta, inèdita, del bisbe de Girona a Bernat de Cabrera, gran privat de Pere III, data da el 1358, es queixa que li hagi recomanat el frare Bernat de Valmanya, almoner del monestir d'Amer, perquè és concubinari públic, té infants d'una "putana pública" i és "golut e goliart". "L'aproximació al sexe de l'home medieval", diu Puig, "no té res a veure amb l'home burges. Eren més naturals, més espontanis" i recorda que per això repetien l'expressió "dels pecats del piú, Déu se'n riu". "Com diuen els textos que es van trobant i les obres literàries", recorda Anton M. Espadaler, "la mentalitat de promiscuïtat entre senyors i criats sorprèn a l'home

d'avui". La literatura, ja des de Guillem de Berguedà, satiritza sovint els llibertins religiosos. I una gran part de les millors obres literàries, com el *Tirant*, es poden llegir, recorda Renedo, "com una rèplica epicúria a Eiximenis". Fins i tot Riba mateix

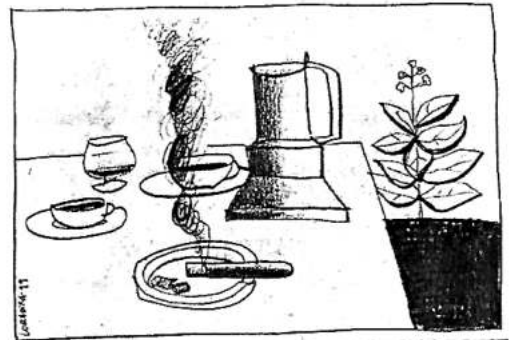
Cast, Alfons, va ser batejat així, molts anys després, només perquè no se li van conèixer fills bords, però de cast no n'era gens, com va demostrar Martí de Riquer, filòleg que s'havia desviat de la mentalitat estreta de Rubió. Va ser acusat pels trobadors de prenyar tres monges del monestir de Vallbona en una nit i de desitjar dones dels altres. Els investigadors no han sabut a qui es referia la cobla anònima "Lo bord del rei d'Aragó", perquè tant Jaume el Conqueridor com Pere el Gran, possibles pares del bord, en van tenir molts. Com diuen els cronistes Muntaner i Desclot, sense restriccions morals, el pare del rei Jaume, Pere, no volia enllitar-se amb la dona, Maria de Montpeller, només amb les amants, i la dona va haver de passar d'amagat per l'amant de Montpeller, introduint-se a les fosques al llit, per poder engendrar el rei Jaume.

"El frare Bernat de Valmanya, almoner del monestir d'Amer, és concubinari públic, té infants d'una 'putana pública' i és 'golut e goliart'"

es va adonar que la literatura catalana és, pel que fa a l'admiració per Itàlia, més boccacciana que deutora del Dant i Petrarca.

I no cal detallar la història sexual de reis i nobles. Miret i Sans recorda que el país és ple de bords senyorials. L'únic rei que mereix el qualificatiu de

COMPOSICIONS DE LLOC

Fum

NARCÍS COMADIRA

El foc està encès i un parell de tions s'hi consumeixen, animats. Ben a prop, a la tauleta, la cafetera encara rondineja i treu un fil de vapor olorós; al cristall de la copa panxuda, reposa ja l'àmbar transparent de dos dits d'armenyac. Comença una tarda de diumenge, desesmada i pacífica. Ha arribat el moment deliciós de l'havà.

Obrir la caixa de fusta perfumada —tota plena d'etiquetes amb medalles d'or, segells, tires de garantia— és el primer pas d'un viatge que ens portarà a climes tropicals, a vegas humides i càlides, als segles del comerç d'ultramar, a les palmeres caribenyes, al rom i les fragates dels nostres avantpassats indians. A dins, arrengrats, reposen els cigars, exactes de longitud i calibre, uniformats amb el color de la seva capa o capote i la vitola, amb predomini de sang i or, o bé amb verds clars, o amb un estripte marró. El color és el primer reclam de l'havà, el color propi —que pot anar des

mordial. Tot el cos es disposa al plaer, els porus de la pell es dilataren, els ulls es neguen una mica per afavorir les visions, els llavis es condensen, a punt per la carícia, la llengua s'arma pel petit formigueig, les papil·les gustatives s'esbatanen, la saliva es fa densa, les connexions nervioses s'afuen... Llavors ve un moment sagrat, el moment de la possessió, el moment que el cigar, humitejat per la saliva, consentit per la carícia dels llavis, és desflorat amb uns dents sagaces: la capa és tallada. La llengua sent el gust directe de la fulla. Un calfred commou l'espina. Ara és el moment d'encendre'l, pausadament, vigilant que l'encesca sigui uniforme: una voluta de fum s'aixeca cap amunt, densa de filagarses blavoses que s'entortolliquen. A poc a poc, el cos s'abandona, comença a impregnar-se de gustos i perfums, de records i llegendes, de paraules estranyament retornades del pou més fons de la memòria infantil: Hoyo de Monterrey, Montecristo, Partagàs, Cifuentes, Gener, El Rey del Mundo, La Flor de la Isabela... Barcos de vela i mulates, sons d'havanera. I, de cop, res. De cop, l'embolcallament dels sentits per una realitat superior que els lliga tots, absorbint-los. Quant dura? No hi ha temps. El plaer d'un havà és intemporal. Un miracle de la natura i l'artifici cremant junts. Un miracle dels cinc sentits cremant plegats, desent-se en fum. Gairebé un símbol de la vida humana. Queda la cendra, una cendra finíssima, rica de totes les gammes del gris, una cendra que es resisteix a perdre la forma cilíndrica, a tornar-se pols. Cendra que és memòria.

"Una voluta de fum s'aixeca cap amunt, densa de filagarses blavoses que s'entortolliquen"

Allò que ha motivat aquesta meva divagació d'avui, aquest petit homenatge als cigars d'un petit aficionat als cigars, ha estat l'interessantíssim llibre de Xavier Febrés *Cigars. La cultura del fum (Mite i actualitat del plaer de fumar purs)*. Allà ho trobaran tot sobre els havans: història i anècdotes, marques i produccions, estadístiques i costums, formes i vitolas. I, sobretot, la passió d'un autèntic fumador de cigars. És a dir, d'un artista.